

מערך שיעור

מערך שיעור בנושא זכויות האדם

משילות האדם בעולם מתוך אחריות ומחויבות

קהל היעד: כיתות ט-יב

משך הזמן: עד 90 דקות

מבוא ורציונל למורה:
בשנים האחרונות עולה ומתחזקת שאלת היחסים בין האדם והסביבה. העולם המודרני והתעשייתי מניח לפתחנו דילמות משמעותיות מאוד כיצד לנהל את אורח החיים הצרכני והמודרני?
יחד עם שיח זכויות האדם המוכר לנו העוסק בזכויות טבעיות ונוספות, עולה השאלה בדבר מערכת האיזונים וצמצום מימוש הזכויות האלו בפועל אל מול פגיעה מתמשכת וחריפה בטבע ובסביבה (לדוגמה המתח בין הזכות לקניין ובין צרכנות מוגזמת המביאה לידי מצבורי אשפה ומפגעים סביבתיים נוספים).

מדענים שונים טוענים כי אנו מתקרבים לנקודה מסוכנת ביחסי האדם והסביבה: בניצול משאבי כדור הארץ, בזיהום סביבתי, ביצירת אשפה וחומרים מסוכנים המאיימים על איכות החיים של בני האדם ועוד.
בשיעור זה ננסה לברר מכיוון אחר את הדיון בסוגיה זו ולפתח תודעה דתית העולה מתוך מקורות ישראל באשר לשאלות של: ריסון צרכני, קיימות נכונה, מוסר אנושי ואחריות, ובעיקר מהו מקומו ותפקידו הראוי של האדם בבריאה?

צפו בסרטון: לחצו כאן
ושאלו את עצמכם את השאלות הבאות:

- אילו רגשות/ תחושות עלו אצלי במהלך הסרטון?
- עם איזה טעם/ תחושה סיימתי את הסרטון?
- מה אני חושב על בני האדם בסרטון?

איסוף תשובות מהתלמידים.

צפו גם בסרטון הבא: לחצו כאן

שאלות מקדימות: מתי התחילה ההשפעה המרכזית של האדם על הטבע?
מה בחיים שלי היום יומיים משפיעה בצורה ישירה על הסביבה?

ונשאל עוד, האם יש במקורות היהודית גישה ותודעה כיצד לחיות באיזון טוב וראוי בין אדם והסביבה?

מערך שיעור

נתחיל בהשוואה בין שני מקורות דומים:

"לפיכך נברא אדם יחידי בעולם, ללמד שכל המאבד נפש אחת מן העולם מעלין עליו כאילו איבד עולם מלא וכל המקיים נפש אחת בעולם מעלין עליו כאילו קיים עולם מלא. הרי כל באי עולם בצורת אדם ראשון הם נבראים, ואין פני כל אחד מהם דומים לפני חברו. לפיכך כל אחד ואחד יכול לומר בשבילי נברא העולם. (רמב"ם, סנהדרין יב, כג)

"אנו סבורים שאמיתות אלה ברורות מאליהן, שכל בני האדם נבראו שווים, ובוראם העניק להם זכויות שאין ליטול מהם, ביניהן: חיים, חירות והחתימה אחר האושר" (פתיחה להכרזת העצמאות של ארה"ב)

• מה דומה ומה שונה בין שני המקורות האלו?

ננסה להעמיק בתפיסת המוסר היהודית:

מאז ומתמיד מחפש הפילוסוף מהו יסוד המוסר, אבל שאלתו נשארת ללא מענה של ממש. מדוע הצו המוסרי מחייב אותי? מדוע אני מרגיש, מדוע אני חש שערכים מסוימים - ואין זה משנה אם ערכים אלו אמתיים או לא - מחייבים אותי? מוסר התורה אינו אוטונומי אלא הטרונומי. אין מקורו בתבונת האדם אלא ברצון האלוקי של הבורא שרצה, ללא שום הכרח, לברוא את האחר ולתת לו קיום. המעשה הזה - לתת קיום לאחר הוא אקט מוסרי מוחלט. עליו נוסד כל מוסר לפי חכמי ישראל. המוסריות צריכה לבוא לידי ביטוי במערכת היחסים שלי עם האחר שלי, אם האחר הזה הוא אדם אחר, או אם האחר הוא הבורא. יחס זה אינו יכול להיות חד-כיווני אלא דו-כיווני, הדדי. באותה מידה שאני חייב לנהוג כלפי האחר באופן מוסרי, כך הוא חייב לנהוג כלפיי באופן מוסרי. חידושה העיקרי של התורה הוא שימת דגש על קדושת הכלל. הכלל ככלל צריך להשיג את מדרגת הקדושה, וזה מתחיל עם כלל ישראל מבחינת ממלכת פְּהִנִּים וגוי קָדוֹשׁ. דרישתה של התורה להקים חברה אנושית שבה כל המידות, כל הערכים ממומשים יחד ובהרמוניה מלאה, גם אם הם סותרים זה את זה, היא חידוש של ממש. זו משימת האדם - לא אדם זה או אחר אלא האדם בה"א הידיעה. [...] ישראל ככלל צריך להראות לאנושות כולה איך ניתן להקים חברה כזו...

(ימניטו' הרב יהודה אשכנזי, סוד מדרש התולדות, חלק ג, מי ברא אלה)

מערך שיעור

נסו לומר במילים שלכם : מהו בסיס החובה המוסרית לפי מניטו?

- מה מחייבת אותי כאדם התפיסה המוסרית של מניטו?
- מהו התפקיד של התורה ושל עם ישראל בהקשר הזה?
- כיצד לדעתכם צריך להתנהל בעולם אדם כשהוא חי בתודעה של נברא?
- נסו לחשוב, מדוע אומר מניטו שיש ערכים סותרים שצריכים להתקיים יחדיו? תנו דוגמא לכך ביחסי עולם- אדם.

האם החובה המוסרית בין אדם לאדם נכונה גם ביחס ובתפקיד של האדם/האנושות לבריאה ולעולם?

ד אֱלֹהִים תּוֹלְדוֹת הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ, בְּהַבְרָאָה: בְּיוֹם, עֲשׂוֹת ה' א-לוהים--אָרֶץ וְשָׁמַיִם. ה וְכָל שֵׁיטַת הַשָּׁדָה, טָרֶם יִהְיֶה בָּאָרֶץ, וְכָל-עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה, טָרֶם יִצְמָח: כִּי לֹא הִמְטִיר ה' א-לוהים, עַל-הָאָרֶץ, וְאָדָם אִין, לַעֲבֹד אֶת-הָאֲדָמָה. ו וְאָדָם, יַעֲלֶה מִן-הָאָרֶץ, וְהִשְׁקָה, אֶת-כָּל-פְּנֵי הָאֲדָמָה. ז וַיִּיצֶר ה' א-לוהים אֶת-הָאָדָם, עֹפֶר מִן-הָאֲדָמָה, וַיִּפַּח בְּאַפָּיו, נְשֵׁמַת חַיִּים; וַיְהִי הָאָדָם, לְנֶפֶשׁ חַיָּה. ח וַיִּטֶּע ה' א-לוהים, גֵּן-בְּעֵדֶן--מִקְדָּם; וַיִּשֶׂם שָׁם, אֶת-הָאָדָם אֲשֶׁר יָצָר. ט וַיִּצְמַח ה' א-לוהים, מִן-הָאֲדָמָה, כָּל-עֵץ נְחֻמֵּד לְמִרְאֵה, וְטוֹב לְמַאֲכָל--וְעֵץ הַחַיִּים, בְּתוֹךְ הַגֵּן, וְעֵץ הַדַּעַת טוֹב וָרָע. [..] טו וַיִּקַּח ה' א-לוהים, אֶת-הָאָדָם; וַיִּנְחֲלוּ בְּגֵן-עֵדֶן, לַעֲבֹדָה וּלְשִׁמְרָה. (בראשית, פרק ב)

- א. מה תפקיד האדם כפי שבא לידי ביטוי בפרק ב' בספר בראשית?
- ב. מהי הסתירה ביחסי 'אדם - עולם' כפי שהיא באה לידי ביטוי בשני הפרקים? היכן הדבר בא לידי ביטוי בעולם כפי שאתם מכירים אותו היום?
- ג. כיצד ניתן לאזן בין שני המודלים של 'האדם', לדעתכם? מהי התודעה הנכונה לגשת אל העולם?

מערך שיעור

קראו את המקור הבא :

”שאל טורנוסרופוס הרשע את ר”ע איזה מעשים נאים של הקב”ה או של בשר ודם?
אמר ליה : של בשר ודם נאים,
אמר ליה : הרי השמים והארץ יכול אתה לעשות נאים מהם,
אמר ליה : לא תאמר לי בדבר שהוא למעלה מן הבריות שאין שולטין עליו,
אלא דברים שהם מצויים בבני אדם,
אמר ליה : למה אתם מלים?
אמר ליה : אף אני יודע שעל דברים אלו אתה שואל ולכך הקדמתי ואמרתי
לך שמעשה בשר ודם נאים משל הקדוש ברוך הוא,
הביא לו שבולים וגלוסקאות,
אלו מעשה הקדוש ברוך הוא ואלו מעשה בשר ודם אין אלו נאים?
אמר לו הואיל והוא חפץ במילה למה אינו מהול ממעי אמו?
אמר לו לפי שלא נתן הקדוש ברוך הוא לישראל את המצות אלא לצרף
בהם...”
(מדרש תנחומא, פר' תזריע, ז)

- מדוע לדעת טורנוסרופוס מעשי הא-לוהים נאים יותר?
- מה אתם חושבים על התשובה של ר' עקיבא? מסכימים איתו?
- כיצד התפיסה של ר' עקיבא יכולה לבוא לידי ביטוי ביחס לטבע?

קראו את המקורות הבאים :

תי”ר לא יסקל אדם מרשותו לרה”ר מעשה באדם אחד שהיה מסקל מרשותו לרה”ר ומצאו חסיד אחד אמר לו ריקה מפני מה אתה מסקל מרשות שאינה שלך לרשות שלך לגלג עליו לימים נצרך למכור שדהו והיה מהלך באותו רה”ר ונכשל באותן אבנים אמר יפה אמר לי אותו חסיד מפני מה אתה מסקל מרשות שאינה שלך לרשות שלך (בבלי, בבא קמא, נ, ב)

”כי תצור אל עיר ימים רבים להלחם עליה לתפשה, לא תשחית את עצה לנדוח עליו גרזן כי ממנו תאכל ואותו לא תכרות כי האדם עץ השדה לבוא מפניך במצור : רק עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא אתו תשחית וכרת ובנית מצור על העיר אשר הוא עשה עמך מלחמה עד רדתה. (דברים כ' יט-כ)

” והטעם, כי הנלחמים משחיתים בעיר וסביב הארץ אולי יוכלו לה, כעניין שנאמר (מ”ב ג יט) ”וכל עץ טוב תפילו וכל מעיני מים תסתמו”, ואתם לא תעשו כן להשחיתה, כי תבטחו בשם שיתן אותה בידכם. כי האדם עץ השדה הוא, ממנו תאכל ותחיה, ובו תבוא העיר מפניך במצור, לומר אתה תחיה ממנו אחרי שתכבוש העיר, וגם בהיותך במחנה לבא מפניך במצור תעשה כן. (רמב”ן, מב, יט)

- נסו לומר במילים שלכם : מהו היחס הראוי לבריאה העולה ממקורות אלו?
- מה אנו יכולים לאמץ/ לשנות בחיינו כדי לתרום למאמץ האנושי ביחס לסביבה ולבריאה?

איסוף התשובות של התלמידים על הלוח בעזרת מנטימטר או ענן מילים.

ניתן לקבל החלטה ככיתה על שימוש בכלים רב פעמיים/ פרויקט של מחזור/ עיסוק העלאה למודעות את עניין הקיימות וכדומה.